

Beszélgetés Pátrovics Péterrel

Kedves Péter! Engedd meg, hogy én mutassalak be a 3K olvasóinak, hisz ha rád hagyom ezt a feladatot, ismert szerénységed miatt csak igen keveset tudnánk meg rólad. Több cikket is írtál már a 3K-nak, ám ezek életművedben csak afféle kis kirándulások voltak. Nyelvész vagy, mérvadó szakkörök véleménye szerint a legtehetségesebb és legtöbbször hivatott fiatal nyelvészek egyike, akinek PhD-értekezése különleges szakmai szenzációt ígér. (Rövidesen könyvformában is megjelenik.) Aspektológiával foglalkozol (és ki ne tudná mi fán is terem az aspektológia) és az ELTÉ-n oktatsz. Szaktanulmányaid sokasága jelent meg már a hazai és a nemzetközi nyelvészeti orgánumban, némelyik nemzetközi feltűnést is okozott. De írsz laikusok számára is érthető cikkeket, elsősorban talán a különböző rétegnyelvek és foglalkozások nyelveinek problémáiról, a nyelvtanulás kérdéseiről stb. (Ez utóbbiról annál is jogosabban, mivel, ha jól tudom, legalább tucatnyi nyelven tudsz magad is.) Minket azonban most nem a nyelvészet érdekel. Arra lennénk kíváncsiak, mit olvas egy nyelvész, egy nyelvtudós. Először talán arról szólhatnál, mik a „kötelező” olvasmányai egy nyelvésznek.

Azt, hogy egy nyelvész milyen műveket olvas (az egyes művek hozzáférési, elérhetőségi lehetőségét most figyelmen kívül hagyva) elsősorban – úgy érzem – két dolog határozza meg: az, hogy az illető mely nyelveket ismer olyan szinten, hogy azokon olvasni is tudjon, illetve hogy mi a szűkebb értelemben vett szakterülete. Persze – és vélem, kérdésed végül is erre vonatkozik – azért vannak olyan munkák, amelyeket minden magát nyelvésznek tartó/valló embernek el kell olvasnia, amelyeket ismernie illik, attól függetlenül, hogy mi is a szűkebb értelemben vett kutatási területe. Én ezeket olyan obligát tételeknek nevezném, amelyeken – mondjuk így: túl kell esni. Az megint csak más kérdés, hogy ha az ember érdeklődéssel olvas valamit, akkor ez a folyamat nemhogy kevésbé fájdalmas, de egyenesen élményszerű. Sőt, általában ezek azok a művek, amelyeket az ember igyekszik a magánkönyvtárába is beszerezni, amelyekhez többször is „visszanyúl” mintegy emlékeztetőül vagy útmutatásért, tanácsért, egy-egy idézetért, meg egyszerűen azért is, amit Horatius úgy fogalmaz meg, hogy: „lectio quae placuit decies repetita placebit” azaz: az az olvasmány, amely egyszer tetszett, tizedszer olvasva is tetszeni fog. Én ezek közé sorolnám Georg von der Gabelentz *Die Sprachwissenschaft* (A nyelvtudomány) c. művét, amelyet – ha jól emlékszem – 1901-ben adtak ki Lipcsében. Óráit, amelyeket a lipcsei egyetemen kelet-ázsiai nyelvekkel és általános nyelvészettel foglalkozó professzorként tartott, Saussure is buzgón látogatta. S evvel most eljutunk a második olyan műhöz, nevezetesen Ferdinand de Saussure *Cours de linguistique générale*-jához, amelyet tulajdonképpen a tanítványai adtak ki, és amelyet itt szintén megemlítenék. Ez magyarul *Bevezetés az általános nyelvtudományba* címen jelent meg. Véleményem szerint ugyancsak ide tartozik még Otto Jespersen munkája is, amely a *Language* címet

viseli, csakúgy *Hermann Paul Prinzipien der Sprachgeschichte* c. műve, amely az ún. újgrammatikus iskola elveinek frappáns összefoglalását adja. Apropos, meg ne feledkezzünk Karl Bühler 1934-es – a rövidebb változat szerint csak – *Sprachtheorie* c. munkájáról, amely az európai nyelvészetre igen nagy hatást gyakorol(t).

Amennyiben valaki az indoeurópai nyelvekkel foglalkozik (főként pedig, ha kimondottan indoeuropeista), és ráadásul még olaszul is olvas, akkor nem kerülhető ki *Pisani Introduzione alla linguistica indoeuropea* c. műve sem, persze ez a tulajdonképpen propedeutikus jellegű könyv „kiváltható” a talán ismertebb *Brugmann és Delbrück-féle Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* című munkával is. Mivel a leíró nyelvészetben – a történeti nyelvészzel ellentétben – többször is történt/történik paradigmaváltás, egy nyelvésznek szükséges olyan műveket is kézbe vennie, amelyek jó eligazítást nyújtanak, jó útmutatást adnak ebben a tárgykörben. Én itt most (kicsit önző módon) J. Fisiaknak a *Wstęp do współczesnych teorii lingwistycznych* (Bevezetés a modern nyelvészeti elméletekbe) c. lengyel nyelven írott munkájára utalnék, amely nagyon jó összefoglalása az egyes irányzatoknak. A modern nyelvészeti irányzatokról szólva azonban hadd említsem meg *Apreszján* nagy hatású művét, amely magyarul *A modern strukturális nyelvészet* címen jelent meg, valamikor a hetvenes évek elején.

Amennyiben azonban az amerikai nyelvészeti irányzatokról van szó, akkor ezúttal megint csak egy magyar nyelven is hozzáférhető művet említenék, amelyet E. Sapir írt, ennek címe: *Az ember és a nyelv*.

És ha már az amerikai nyelvészetnél tartunk, szólunk kell a nagy hatású *Noam Chomsky*ról, akit *Pléh Csaba* igen találóan (épp az általam itt felsorolni kívánt két tanulmányt: a *Syntactic Structures*-t [Mondattani szerkezetek] és a *Language and mind*-ot [Nyelv és elme]) tartalmazó kötet utószavában „mindig időszerű szellemi forradalmárnak” nevezett. – Igen, meghaladott és önmagát is újra és újra meghaladó nyelvész (vagy talán inkább polihisztor?) ő, akinek munkái a modern nyelvészetben fundamentális jelentőségűek, ezért aztán – akármilyen is legyen hozzájuk az illető nyelvész viszonya – lehetetlen ezeket ignorálni, nem kézbe venni.

A nyelvészettől újabb irányzatairól szólva kívánatos, hogy egy nyelvész ezekben is „otthon legyen”, így tehát – mondanám – ismernie illik *Langacker* nevét, és itt most elsősorban a *Foundations of Cognitive Grammar*-ra gondolok, vagy kézbe kell vennie valamit *Rosch*-tól, ha mást nem, hát a *Lloyd*-al közösen készített *Cognition and Categorization* c. munkát. Persze most kicsit specifikusabb területre tévedtünk, nevezetesen a kognitív nyelvészet területére, amelyet *Janusz Banczerowski* igen találóan úgy jellemezett, hogy ez a nyelvészetben „az úgynevezett posztmodernista paradigmát tükrözi”. És most, ha már *Banczerowskit* említettem, engedtessek meg nekem egy kis digresszió. Azt hiszem, az ő neve már a könyvtárosok számára sem ismeretlen, hiszen nemrégiben megjelent könyvről, amely *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései* címet viseli, éppen te írtál a 3K 2001. márciusi számába recenziót. (Ebben a könyvben egyébként az olvasónak bőven van alkalma tájékozódni – többek között – a fentebb említett kognitív nyelvészet mibenlétéről is.)

Szóval el kell mondjam, hogy *Banczerowski* *Janusz* professzornak mind szakmailag, mind pedig emberileg nagyon sokat köszönhetek. *Petrivel* szólva „Tőle tanultam a türelmet, vagyis hogy: a *magam* módján legyek azzá – ami” – és itt

most megtöröm az idézetet – vagyok. Valóban, tőle tanultam – számtalan más dolog mellett – például azt is, hogyan kell egy tudományos cikket megírni, vagy hogy hogyan kell ehhez egyáltalán hozzáfogni. Most azonban véget vetek ennek a kis kitérőnek, és visszatérek tulajdonképpen mondandómhoz.

Amint említettem tehát, némileg specifikus területet érintettünk a kognitív nyelvészettel. S tettük ezt anélkül, hogy a jelentéstanról, azaz a szemantikáról vagy a pragmatikáról, illetve az ezekhez kapcsolódó olvasmányokról szót ejtettünk volna. Nos, én elsőként, tudatában lévén annak, hogy az a vád érhet: „minden szentnek maga felé hajlik a keze” (bár ez tkp. alaptalan, hiszen én szentnek korántsem vagyok nevezhető), polonistaként itt most Adam Schaff lengyel nyelven írott művét, a *Wstęp do semantyki*-t (Bevezetés a szemantikába) említeném. Igaz, ez csak egy bevezetés, de hát ahogy az angol mondja: first things first. És talán ugyanez áll Geoffrey Leech *Semantics*-jára is. Azért persze – és talán ezeket a neveket kellett volna első helyen említenem – ebben a témában alpműnek számítanak Morristól a *Signs, Language and Behavior*, Nidától a *Componential Analysis of Meaning* és az Ogden és Richards szerzőpárostól a *The Meaning of Meaning* címen megjelent munkák. Hát ennyit a szemantikáról... Ami a pragmatikát – tehát tulajdonképpen meglehetősen leegyszerűsítve és egysíkúvá téve a dolgot: a jelrendszerek és az ezeket használó ember viszonyát – illeti, számos idevágó könyvtől, tanulmánytól eltekintve, én mégiscsak George Yule művét, a *Pragmatics*-t emelném itt most ki. És mintegy – azonban korántsem felesleges(!) – adalékként hozzátenném még a felsoroltakhoz John L. Austin immár akár klasszikusnak is nevezhető művét, a *How to do things with words* címűt, annál is inkább, mivel ez már régóta ismert magyarul is *Tetten ért szavak* címen.

Eddig főként ismert külföldi szerzők neveit és műveit soroltam. Most azonban szeretnék a magyar nyelvészek (és ezt hangsúlyozom!) által fontosnak, hovatöbb nagyszerűnek ítélt munkáiról is szólni néhány szót. Mindjárt három „alpművel” kezdeném. Az első Bárczi Géza *Bevezetés a nyelvtudományba* c. könyve, a második mű pedig a Tegyei I.–Vekerdi J. szerzőpáros tollából való, a *Bevezetés az indoeurópai nyelvtudományba*. Ez utóbbit, amely ha jól tudom az adott téma egyetlen magyar nyelvű áttekintésc, másodéves egyetemistaként nemcsak hogy olvastam, de – mivel megszerezni nem sikerült, s csak könyvtári szabadpolcon férhettem hozzá – ki is jegyzeteltem. Harmadikként, mintegy zárandó a sort pedig Telegdi Zsigmondnak a *Bevezetés az általános nyelvészetbe* c. könyvét nevezném meg. Igen fontosnak tartom még Benkő Lorándtól a *Történeti nyelvtudomány alapjait* (erről egyébként épp a mester 80. születésnapjára szóló akadémiai köszöntőből tudtam meg, hogy nemrégiben Olaszországban, olasz nyelven is megjelent, és nagy sikert aratott). Még egy kicsit a történeti nyelvészetnél maradva, feltétlenül megemlíteném itt a néhány éve elhunyt Hadrovics László akadémikus professzor kiváló munkáját a *Magyar történeti jelentéstant*, amelyet mindmáig gyakran forgatok. Hadrovics László neve egyébként ismert lehet a szélesebb magyar olvasóközönség előtt úgy is, mint pl. egy, a magyar frazeológiáról szóló könyv szerzőjé, vagy úgy, mint annak a magyar–oroszl/orszl–magyar nagyszótárnak a társszerzőjé, amelyen mondjuk így: oroszlanárok, szlavisták generációi nevelkedtek.

Végezetül még egy, a magyar nyelvésztsadalomban véleményem szerint talán kissé méltatlanul mellőzött vagy elfeledett (?) nevet említenék, Zsilka Jánosét (és evvel most kicsit visszakanyarodtunk a szemantikához). *A jelentés szerkezete* c. művét

igen nagy érdeklődéssel olvastam egyetemi éveim alatt, s ugyancsak ezt mondhatom – ha jól emlékszem, valamivel későbbi – *Szintaxis* c. munkájáról, amelynek nem egy tételét a magam tartotta mondatban szemináriumba is beépítettem.

Most pedig összegzendő az eddig elmondottakat következzen két olyan általános mű, amelyet a nem nyelvészeknek, a nyelvészet iránt csupán érdeklődőknek, laikusoknak is bizvást ajánlhatok. Mindkettő azonos szerzőtől, nevezetesen David Chrystalltól származik. Ezek egyike – ismereteim szerint – csak angolul hozzáférhető és a címe *Linguistics* (azaz Nyelvészet), a másik – amely tulajdonképpen kézikönyvként is jól használható – pár éve magyarul is megjelent *A nyelv enciklopédiája* címen.

Most pedig elérkeztünk ahhoz, amit én második meghatározó faktorként említettem, azaz a szűkebb szakterület kérdéséhez. Mert például ha egy nyelvész a fonológia–fonetika irányába mozdul el, akkor lehetetlen nem kézbe vennie Trubetzkoy *Grundzüge der Phonologie* c. nagy hatású művét vagy Roman Jakobson néhány idevágó munkáját. Ha pedig az illető magyar nyelvész, azt ugye már mondanom sem kell, hogy Laziczius Gyula *Fonetikáját* is ismernie illik, illetve, hogy a *Fejezetek a magyar leíró hangtanból* című könyvvel „igen szoros kapcsolatba kéretik kerülni”, hogy csak egyfajta legszükségesebb minimumról beszéljünk. Persze az előbb a fonetika felsorolt könyvek olyannyira alapvető fontosságúak, hogy tulajdonképpen minden nyelvész számára nyugodtan kötelező olvasmányoknak is vehetők. És persze igen fontos az is, hogy az illető germanista-e vagy esetleg szlavista netán romanista, mert ezek (nemcsak az adott „nyelvi kör” ismertsége miatt) mégiscsak nagyban meghatározzák a későbbi olvasmányanyag jellegét. Mert például, ha valakit a tibeti–burmai nyelvek érdekelnek, feltétlenül kézbe kell vennie Kőrösi Csoma Sándor tibeti nyelvtanát, a *Grammar of the Tibetan Language*-t. Ez a könyv mellesleg része az én magánkönyvtáramnak is, és néhány társával együtt meglehetősen szokatlan módon került oda: az egyetem folyosóján vettem ki az egyik szemeteskosárból, ha jól emlékszem 1991-ben. Ez volt az az időszak – és így mindjárt érthetőbbé válik a bizarr történet – amikor az egyes tanszékeken ideológiai és egyéb okokból sok könyvet „kiselejtettek”. Ez általában a tisztán politikai tartalmú, idejétmúltnak ítélt kiadványokat érintette, meg úgy általában a cirill betűs könyveket. Ezt a fölöslegesnek tartott anyagot jobb esetben aztán a folyosóra tették ki, hogy az egyetemisták még válogathassanak belőle, rosszabb esetben viszont mindjárt a szemébe dobták. A fentebb említett könyv szerintem úgy kerülhetett a szemébe, hogy valaki felületesen átvizsgálva a könyvanyagot cirill betűsnek nézte, vagy csak egyszerűen halvány fogalma sem volt arról, mit tart a kezében, s az „amit nem értek, az biztosan hülyeség” alapon megszabadult tőle. Ebben az időben ugyanilyen módon gazdagítottam magánkönyvtáramat orosz értelmző szótárral, a francia *Henri Grappin* Párizsban kiadott lengyel nyelvtanával, német előjárószókról oroszul írott tanulmánnyal. A történet érdekessége, hogy néhány évvel később egyes „folyosóról ismert” szótárak, nyelvtanok a jegyzetboltban bukkantak fel újra, immár több ezer forintot áron... Most pedig visszatérve az indoeurópai nyelvek köréhez – ha germanisztikáról van szó, mindjárt előkerülhet olyan kiváló nyelvészek neve mint *Krahe*, *Prokosch*, *Vries*, *Zsirmunkszki* vagy épp *Guchmann*: az utóbbi két nyelvész munkáit doktori disszertációmban magam is felhasználtam. S ha a magyar

germanisztikáról esik szó, nem tehetjük meg, hogy ne említsük *Mollay Károly* vagy *Hutterer Miklós* nevét – és az utóbbi nagyszerű könyvét, *A germán nyelvek* címűt, amely számomra igen nagy olvasmányélmény volt. Ez a remekmű egyébként Wicsbadenben később német nyelven is megjelent. – Szlavistaként azonban némileg mások a preferenciák. És meghatározó az is, hogy az ember általános szlavisztikai irányba indul el vagy tovább specializálódik (persze nehezen tudnék elképzelni olyan szlavistát, akinek nincs „szűkebb hazája”, nyelve (mint ahogy nekem pl. a lengyel) – érted ugye, mire gondolok? És vélem, hasonlóan van ez a germanisztikában is, mivelhogy ha valaki az északi germán nyelvekkel foglalkozik, akkor ott van ugye *Adolf Noreen* neve, aki *Vart Språk* (A mi nyelvünk) címen írt egy svéd nyelvtant, amely egy skandinávista számára kikerülhetetlennek tűnik, és amelynek egyes részleteit – igaz, először orosz fordításban – épp az aspektus kapcsán olvastam. S megint egy kis kitérő: nekem – és ezt meg- vagy inkább be- (?) kell valljam (látod néha egy nyelvész, sőt mi több állítólag aspektológus is tanácstalan) – a germanisztika, és ezen belül is a skandinavisztika – nem is azt mondanám, hogy szívügyem, hanem inkább mondanám, hogy a „hobbi” – ha fogalmazhatok így. Ezért is írtam egyik szakdolgozatomat az észak-germán-keleti szláv nyelvi kölcsönhatásokról, amelynek egy része (a történelmi háttér) orosz nyelven is megjelent. Most reményem van arra, hogy a másik (nyelvészeti szempontból tulajdonképpen jelentősebb részt) angol nyelven is publikálni tudom.

Szóval a szlavisztika ürügyén még annyi hadd adassék, hogy megemlíthessek néhány nagy nevet meg művet (és itt persze megint hirtelen fontossá válik az idegen nyelve(ke)n való olvasási készség). Nos én úgy gondolom, egy szlavistának ajánlatos ismerni (tulajdonképpen kézbe venni és végigolvasni) az alábbi szerzők műveinek legalább egy részét: *A. Meillet*, *F. Miklosich*, *A. Vaillant*, *W. Vondrák*, *V. Jagic*, *A. Leskien* vagy épp *A. M. Szeliscsev* vagy *K. Horálek* (lehet közülük a nyelvismeret alapján választani, persze az általam utolsóként említett szerző műve *Bevezetés a szláv nyelvtudományba* címen magyarul is megjelent). Fentebb persze túlnyomórészt nyelvtörténeti munkákat, ósláv grammatikákat soroltam. Megint kiemelném azonban *P. Diels* Heidelbergben kiadott művét, az *Altkirchenslavische Grammatik mit einer Auswahl von Texten und einem Wörterbuch* címűt, amely szerintem az egyik legjobban megírt és legátfogóbb ismeretetés. És ki ne hagyjuk *Stiebert*, aki kicsit elbeszélőbb stílusban (és lengyelül írott), *Max Vasmernak*, a híres lexikográfusnak-etimológusnak ajánlott művével szerintem nagyszerűt alkotott. Ezt a könyvet (a szláv nyelvek általa írt összehasonlító nyelvtanáról van szó – a lengyel címtől a 3K olvasóit ezúttal megkímélném) magam gyakran föllapozom, sokszor hivatkozom rá, mert mindig találok benne valami frappánsat, valami érdekeset, valami nekem kellőt. És itt szakítsuk is most meg a többek között szlavisztikai művekről is szóló – és a 3K olvasói számára talán már kissé unalmassá vált – lelkendezést/áradozást. Mondhatni elszakadva a szlavisztikától, és mégis a legszorosabb egységben maradvával vele (talán némileg predesztinálva is erre a feladatra) én egy alternatív (?) úton indultam el.

Az én történetem tehát annyiban más, hogy engem egyetemista éveim elég korai időszakától kezdve az aspektológia vonzott, azaz (ezúttal a legszükségesebb mértékben leegyszerűsítve a dolgot) a folyamatos versus (vs.) befejezett, lezárt történéseket/cselekvéseket kifejező grammatikai kategória vizsgálata, illetve az ilyen jelentések kifejezésére szolgáló eszközök számbavétele az adott nyelv(ek)ben. A

döntő lökést ehhez egyrészt *Bernard Comrie Aspect* c. műve adta, amely a Nyelvtudományi Intézetben került először a kezembe. Akkoriban volt ott egy *a világ nyelvei* címen tartott kurzus, amelyre – amennyiben futotta az időből – én is el-el látogattam – másrészt a *Jászay László–Tóth László szerzőpáros Az orosz ige magyar szemmel* c. nagyszerű könyve, amelyik aztán később – ha jól tudom – nívódíjban is részesült. Nos, ezt a könyvet olvasva s később többször is felütve fogalmazódott meg bennem az a gondolat, hogy ezt a kérdést néhány elszórt tanulmánytól eltekintve lengyel-magyar viszonylatban igazán behatóan még nem vizsgálták, s talán megvan a létjogosultsága egy később, egyes részleteiben glottodidaktilkailag is felhasználható munkának. Így hát erről írtam lengyel szakra benyújtott szakdolgozatomat, amely idővel végül is egy doktori disszertációvá „nőtte ki magát”.

Persze itt most egyszerűsítettem egy kicsit, hiszen doktori disszertációm – a megkezdett kutatási irányvonal (mondhatnék akár főcsapásirányt is) követése mellett – azért már egy egészen más, lényegében teljesen új munka, amelynek vajmi kevés köze van néhai szakdolgozatomhoz (leginkább csak a témája, de talán abszolút értelemben még ez sem igaz így). A két munka közé eső időszakban egy sor hatás ért (és most csak néhányat említek), pl. professzoromtól megkaptam azt a *Jurij Maszlov* szerkesztette, orosz nyelven közzétett átfogó művet, amelynek magyarra fordítva *Az igeaspektus kérdései* a címe, és amelyet érzésem szerint minden túlzás nélkül akár „az aspektológusok bibliájának” is nevezhetnénk. Ez tulajdonképpen egy tanulmánygyűjtemény, amely számos nyelv aspektuskifejező eszközeiről szolgáltat információkat. Ugyanígy hatott rám *Jászay László*nak egy orosz nyelven megjelent jegyzete, amely szándékoltan propedeutikus jellegű és oktatási céllal készült, ugyanakkor olyan rendkívül érdekes kérdéseket is felvet, amelyek feltétlenül továbbgondolásra ösztönzik az embert. Ő egyébként a doktori iskolán belül egy, a funkcionális grammatikáról szóló kurzust is vezetett, és ehhez elengedhetetlen volt a kiváló, és nem túlzok, ha azt mondom: világszerte ismert és elismert orosz aspektológus, *Bondarko* műveivel való mélyebb megismerkedés. (Vele – mármint *Bondarkó*val alkalmam volt személyesen is találkozni, sőt vizsgát is tettem nála, amelyre mindmáig büszke vagyok. Bár a jeles eredmény, vélem, annak tudható be, hogy ő velünk/velem – ha fogalmazhatok így – jóindulatúbb, elnézőbb volt, mint „rendes” hallgatóival.) Ugyanebben az időszakban ismerkedtem még meg *Wacaw Cockiewicz* kiváló habilitációs értekezésével lengyel–német viszonylatban (erről egyébként magam is írtam recenziót, amely a *Studia Slavica Savariensia* hasábjain jelent meg), és most már tisztán a német nyelv vonatkozásában *Abraham Werner* vagy *Heinz Vater* frissebb tanulmányaival, amelyek arra sarkalltak, hogy a már általam amúgy is ismert német nyelvet szintén az elemzés tárgykörébe vonjam, mert csak ezzel együtt lesz/lehet teljes a kép.

Hát ennyit tudnék mondani az általad „kötelező olvasmányoknak” aposztrofált művekről, és most – már látom előre – biztosan lesz egy sor nyelvész, aki azt mondja, hogy ezt fölösleges volt megemlíteni, azt meg egyenesen bűn volt kihagyni, de vélem, itt azért elsősorban egyéni olvasmányélményekről van szó, és e jogon megtehetem, hogy csak azokat a műveket sorolom fel, amelyekkel én magam szorosabb kapcsolatba kerültem. Az egy adott személy által olvasott művek pedig nem ölelhetik fel akár egy mégoly szűk terület teljességét sem, mint pl. a lengyel aspektológia (többek között az első mondataimban említett hozzá-

férfesi lehetőség miatt sem). Meg hát azért sem, mert: „vitae summa brevis, spem not vetat incohare longam” – vagyis: „az élet rövid, ne táplálj túlzott reményeket.” Ez egyébiránt egy *E. Dowson*tól származó vers címe, és most azért is hozakodtam elő vele, mert sejtem, reménykedem (?), hogy következő kérdésed már nem a szűkebb értelemben vett szakmai olvasmányokat célozza.

Úgy tűnik, szinte egy teljes emberéletet, minden számba vehető időt legfoglal magának a saját szakban, a saját tudományban és kutatási területen szükséges olvasmányok halmaza. Marad-e időd mást is olvasni? Szépirodalmat például.

Igen, igyekszem erre is időt szakítani, bár mostanában igazán csak a nagyobb oktatási szünetek idején, tehát pl. nyáron tudom az olvasásba belevetni magamat.

Emlékszem, egyetemi csoporttársaim között eléggé elterjedt volt az a jelenség, hogy valakit „beskatulyáztak” annak megfelelően, hogy nyelvész vagy irodalmár-e az illető. (Mert ha ugye például nyelvész, akkor nyilván „legyint” a szépirodalomra, következésképp nemigen érdeklik a regények, versek stb. stb.). Nos én ezt a megosztást már akkor is anakronisztikusnak, hovatovább fölháborítótnak tartottam, és mindig tiltakoztam is ellene. Mert ugye azért mára már belátható, hogy a dolgok efféle merev elhatárolása az egyes tudományterületek egyre nagyobb mérvű integrációja felé mozgó és sokszor egyfajta interdiszciplináris hozzáállást követelő világunkban nem állja meg a helyét. (Gondoljunk csak a hermeneutikára, amelyben összefonódni látszik – többek között – a filozófia, a nyelvészet, a történelem, az irodalomtudomány, és amelynek – sok egyéb más mellett – komoly didaktikai konzekvenciái is vannak). Éppen most van a kezemben pl. egy olasz nyelvű tanulmánykötet, amely a többnyelvűség szépirodalmi művekben fellelhető nyomairól szól. Az irodalom és nyelvészet közötti kapcsolat ebben az esetben azt hiszem nem szorul magyarázatra.

Tehát, amiképp egy irodalmárnak is igen hasznos, ha nyelvészeti tudással fel van vértezve, a nyelvésznek is „igen jól jön” a szépirodalom területén való tájékozottság, az olvasottság. Számtalan esetben éppen irodalmi példákkal támasztható alá hitelesen egy-egy nyelvi forma vagy szerkezet megléte.

Nos, ami szépirodalmi olvasmányaimat illeti, én most az előzőekhez képest megfordítanám a sorrendet, és a magyar szerzőkkel kezdeném már csak azért is, mert ez volt az a nyelv, amelyen olvasni tanultam, az idegen nyelv(ek)en történő olvasás esetemben értelemszerűen később következett. Az egyik első olvasással kapcsolatos élményem – nevezhetjük akár divatos szóval „sztorinak” is – amelyre emlékszem, és amely még gyermekkoromba nyúlik vissza, *Arany János Balladái*val kapcsolatos. Ez elég nagy méretű, szép kiállítású könyv volt, amelyet nagyon gyakran nézegettem – olvasgattam, még ha nyilván nem is igen értettem akkoriban, miről is van benne szó. (Be kell valljam, hogy érdeklődésem felkelésében jelentős szerepet játszottak *Zichy Mihály* csodálatos rajzai, illusztrációi is.) Később aztán ez a „szenvedélyem” odáig fajult, hogy a szüleim egy magasabb polcra tették fel előlem a könyvet. A problémát egy kisszék segítségével „oldottam meg.” Arany balladáinak (amelyek közül akkor különösen kettő: az *Ágnes asszony* és a *Tengeri hántás* tetszett nagyon) ez a meglehetősen korán indult ismerete gimnáziumi éveim alatt „kamatozott.”

S ha már a költészettől indultam és a gimnáziumot is említettem, el kell mondanom, hogy ezek voltak azok az évek, amikor talán a legtöbb számomra meghatá-

rozó jelentőségű verset olvastam. Itt szerettem meg igazán Adyt, *József Attilát, Radnóti, Pilinszkyt*, s ezek az élmények máig megmaradtak, hiszen ma is sokszor föllapozom az „Ady összest”. S ha már Adyt említettem, meg kell mondjam, nekem bizonyos versein kívül (melyekre itt most nem térnék ki), legkedvesebb az a tárcagyűjtemény, amely *A tegnapi Páris* címen jelent meg, s amelyet stílszerűen épp egy nyári párizsi utamra vittem magammal). Újra és újra elolvasom persze József Attilától az *Eszméletet*, a *Költőnk és korát* vagy meghallgatom az *Ódát* amiről – én legalábbis – azt tartom, hogy a világirodalom talán egyik legszebb verse (igen, jól hallottad, ez utóbbit inkább *hallgatom*, ha lehet, csakúgy mint Radnóti *Két karodban* c. versét és mindig *Latinovits* előadásában – csak így szeretem). Pilinszkyt azonban olvasni szoktam, és itt is hadd emeljek most ki három verset, az *Apokrif*, a *Mire megjössz* és a *Végkifejlet* címűeket. Bár meglehet, talán balgaság volt most *csak ezeket* kiragadni vagy felsorolni, mintha valamiféle tananyag kényszeres felmondásáról lenne szó...

Más magyar költőkről és köteteikről is szót ejtve, talán *Weöres Sándor Kútbanézőjét* említhetném, vagy *Csoórit*, s tőle is a *Breviáriumot* (bár megint kénytelen vagyok hozzátenni, hogy ebben épp az első vers, az *Anyám fekete rózsá* ragadott meg a leginkább). Ja, és *Petri György*, akitől fentebb már idéztem is. Nos, számos verse közel áll hozzám, bár mégis az életmű utolsó darabját, a halál közelségében kiérlelt és vagy úgy két éve megjelent *Amíg lehet* kötetet hoznám itt most fel, amelyet azonban én csak egy éve ismerek. Ezekkel a költőkkel és művekkel azonban már az egyetemi évek alatt ismerkedtem meg mélyebben.

Azért azt hiszem, ennek alapján látható, tulajdonképpen hasonlóan állok a költőkkel is, mint a nyelvekkel: ahogyan nincs „kedvenc nyelvem”, csupán kedvenc szavaim, kifejezéseim vannak, úgy nincs „kedvenc költőm” sem, csak kedvelt verseim vagy köteteim vannak – talán ez is az oka az előbbi talán kissé „iskolás” címfelsorolásnak. Persze a kedvenc verseket – ez azt hiszem még a gimnáziumi memoriterek tanulásának kési lenyomata – többnyire azért emlékezetből is reprodukálni tudom, így legalább megspórolok magamnak némi fáradságot és nem kell minduntalan a kötetekért rohángálnom, ha kedvem támad egyiket-másikat ezek közül idézni.

A verseken kívül természetesen prózát is olvastam/olvastunk ott, ebből azonban most csak egy momentumot ragadnék ki. Tulajdonképpen Esztergomban a ferences gimnáziumban eltöltött időben került a kezembe az Új Írás folyóirat egy száma, amely akkoriban *Temesi Ferenc* regényéből, a *Porból* közölt folytatásokban részleteket. Ez akkor irodalmi berkekben afféle szenzációnak számított, mert nem volt még addig a magyar irodalomban szótár formában írott regény. Engem nagyon érdekelt a dolog, így hát olvasni kezdtem. Néhány hónap múlva aztán, amikor a regény már kötet formában is megjelent, az esztergomi városi könyvtárban magával az íróval is volt alkalmam beszélgetni egy író-olvasó találkozó keretében. Hát ilyen, mondjam azt „szellemi újdonságokban” is lehetett része néha az embernek – nagyon sok más pozitív dolog mellett – Esztergomban. Az említett *Por-t* ma is gyakran föllapozom. Ami a magyar prózát illeti, nagyon szeretem *Krúdy Gyulát*, aki azt hiszem rendkívül életszerű leírásaival, képi világával ragadott meg és *Csáth Géza* egyes novelláit. De nagyon közel áll hozzám *Karinthy* és *Örkényis*. Érdekességként mondom, hogy ez utóbbi novelláit és *Macskajáték* c. drámáját még lengyel fordításban is olvastam.

És most ejtsünk néhány szót a külföldi szerzőkről is. Megint csak gyerekkori élményem *Oscar Wilde Canterville-i kísértet* c. műve, ami még hetedikes koromban került a kezembe, és olyannyira megragadta a fantáziámat, annyira megtetszett, hogy egymásután többször is elolvastam. (Ehhez az íróhoz később, az egyetemen sem lettem hűtlen, kedvencem tőle még a *Bunbury*, azt hiszem éppen sziporkázó nyelvi ötletei és szellemes párbeszédei miatt, ezt azonban már angolul olvastam.)

S most akkor egy nagy bakugrással az egyetemi évek olvasmányairól szeretnék részletesebben néhány szót szólni. Orosz és lengyel szakosként nyilván alaposabban meg kellett ismerkednem ezen népek irodalmával. Én igyekeztem betartani azt az elhatározásomat, hogy lehetőleg mindent eredeti nyelven olvassak, persze az igazsághoz hozzátartozik, hogy időhiány miatt (gondoljuk csak meg, hogy sokszor számos más „kisebb jelentőségű” író mellett olyan nagyok szerepeltek együtt egy félévben, mint pl. *Turgenyev*, *Dosztojevszkij* vagy *Tolsztoj* – egy is közülük kitölthetne akár egy egész szemesztert) néhány eredetiben megkezdett művet magyar nyelven kellett sebtében befejeznem. Akik rám az orosz nyelvű irodalomban nagy hatást gyakoroltak – azaz a legkedveltebb íróim –, *Gogol*, *Csehov* és *Bulgakov*. Most nemcsak Bulgakov *Mester és Margaritájára* gondolok (amelyről már a gimnáziumban OKTV-pályázatot készítettem, és aminek jutalmaképp aztán megint csak orosz művet, nevezetesen Lev Tolsztoj négykötetes *Háború és békéjét* kaptam meg), hanem rendkívül szellemes elbeszéléseire is, ezek egy része magyarul is megjelent – ha emlékeim nem csalnak –, a magyar kötet címét épp Bulgakov egyik elbeszélésének címe, a *Kakasos törülköző* adta. Ugyanezt mondhatom Csehovról (akitől azt hiszem a kedvenc drámám a *Sirály* volt és marad), de akinek a szélesebb olvasóközönség által kevésbé ismert elbeszéléseit szintén igen jónak, szellemesnek tartom.

Egyébként ha már Csehovnál járunk, meg kell említenem a nagy norvég drámaíró, *Ibsen* nevét is (ők Csehovval nemcsak kortársak, de jó barátok is voltak.) Ibsennek egyébiránt a *Nóra* c. drámája tette rám a legnagyobb hatást. (Talán kevesen tudják, ezért elmondom, hogy Ibsen a *Til Ungarn* [Magyarországhoz] c. versben üdvözölte az 1848-as magyar szabadságharcot, tehát van itt egy magyar vonatkozás is.)

Emellett visszatérve az orosz irodalomra, még hadd utaljak *Babelre*, akivel „ismeretségünk” szintén a gimnáziumtól datálódik, és akinek *Lovashadseregéből* a két kedvenc novellám (talán a lengyel vonatkozások miatt) a *Pan Apolek* és a *Gedáli*. Szeretném még megemlíteni *Tolsztojtól* (nem, ezúttal nem Lev Nyikolajevicsztől, hanem a kevésbé ismert Alekszej Konsztantyinovicstől) az *Upyr* (azaz *Vámpír*) című elbeszélést, amely egyetemi éveim önszorgalomból elolvasott kedves emléke. Egyébként a Nobel-díjas lengyel írónak, *Wladysaw St. Reymont*nak is van egy azonos című regénye, amelyet azonban én csak nemrégiben olvastam (ha jól tudom, magyarul is hozzáférhető).

És meg ne feledkezzem *Jerofejev*ről, tőle a *Walpurgis-éj*, (orosz szerző – germán párhuzam...) *avagy a kövendég léptei* c. meglehetősen kései drámája gyakorolt rám nagy hatást. Egyébként a *Kövendégre* Petri is utal a *Tetemes a corpusunk* c. versében, amely a már említett *Amíg lehet* kötet egyik darabja.

S akkor most térjünk rá a (de hisz talán már rá is tértünk) a lengyelekre – ugye az átlagos magyar olvasó talán nem is gondolná, hogy négy irodalmi Nobel-díjjal is dicsekedhetnek...

Kezdeném mindjárt a költészettel, s akkor olyan, itthon talán kevésbé ismert neveket kell említenem mint *Leopold Staff*, *Wladyslaw Broniewski*, *Julian Tuwim*, illetve *Maria Pawlikowska-Jasnorzewska*. Utóbbiról megjegyezném, hogy versei immár magyar nyelven is olvashatók, *Csókok* címen önálló kötetben jelentek meg. Szerény véleményem szerint a fordítások egészen jól sikerültek, és valóban megsejtetnek, átadnak valamit az eredeti művek hangulatából–üzenetéből.

S következék akkor a próza. Elsősorban *Stanislaw Lem* két regényét emelném ki, az *Édent*, amit még gyerekkoromban olvastam (s később aztán újra...) és a magyarul *Az emberiség egy perce* címen megjelent (eredetileg *A XXI. század könyvtára* [Biblioteka XXI. wieku] címet viselő) műveket. Csak annyit róluk, hogy mindkettőt egyben ajánlanám is azoknak, akiket érdekel az emberiség jövőbeli sorsa, az emberi civilizáció tovább- vagy inkább túl(?)élésének esélyei, a honnan jöttünk–hová megyünk kérdésekre adható válaszok... *Witold Gombrowicz* neve is ismert lehet a magyar olvasók előtt (*Drámák*, *Transz-Atlantik*, *Pornográfia*, *Testamentum*); nos ezeket (egy részüket kötelező jelleggel) magam is olvastam, mégis azt mondanám, nyelvi neologizmusaitól eltekintve (amely a fordítót szinte megoldhatatlan feladat elé állítja, a magyar olvasó mindazonáltal ezt nemigen értékeli/érezkeli) énhozzám ő mint író nem igazán áll közel. Olvasóként közelebb érzem magamhoz *Edward Stachura* műveit – itt van például mindjárt a *Szekercelárma*, amelynek alapján film készült, és *Kovács István* fordításában magyarul is olvasható. S beszélhetnék még *Mrozek*ről is, akinek drámáit és elbeszéléseit szintén kedvelem, s aki úgy gondolom a magyar olvasóközönség számára sem ismeretlen. Most azonban mégsem ezt teszem, hanem lezárandó a lengyel irodalomról szóló részt, inkább két lengyel szerző két művét említem. Az egyik *Czeslaw Milosz*, és a regény *Az Issa völgye* (*Dolina Issy*), amely – több más értéke mellett – hallatlanul szép tájleírásokat tartalmaz egy általunk talán Európa peremének tartott és elfeledettnek hitt vidék flórájáról és faunájáról. A másik *Tadeusz Konwicki Dziura w niebie* (hevenyészett fordításomban: *Lyuk az égen*) c. munkája, amelyben nyelvészként is rengeteg csemegézni való akad, mivel mintegy *colour locale*-ként a szerző gyakran használ litván szavakat, kifejezéseket. Egyébként az utóbbi szerző volt az, aki *Milosz* általam fentebb említett regényét filmre vitte.

Apropó, ki ne maradjon *Marek Hasko* neve, ő azt hiszem a magyar olvasók számára szinte teljesen ismeretlen, Lengyelországban a múlt rendszerben is szinte teljesen agyonhallgatták a kényszerűségből külföldön maradt és disszidensnek tekintett, tragikus sorsú szerzőt vagy csak negatív kritika jelenhetett meg róla. Nyugat-Európában azonban, sőt a tengeren túl is egy időben meglehetősen népszerű szerzőnek számít(ott), különösen a fiatalok körében. Egyik másik műve – talán épp kíméletlen társadalomkritikája és életszagú ábrázolásmódja miatt – kisebb botrányt is kavart. Én többek között a *Piekni dwudziestoletni* (*Szép húszévesek*) c. regényét és még számos elbeszélését olvastam; ezek közül néhányat tanítványaimmal is „átveszek”, mert amellet, hogy az író stílusa közel áll a mai lengyel beszélt nyelvhez, igen jó vitaindító anyag is pl. stílusgyakorlatokon.

És most, túljutva a lengyeleken, következék egy kis „csapongás” – előre is elnézést érte –, bár visszatekintve úgy tűnik, olvasmányélményeim eddigi bemutatásában sem tengett túl a rendszeresség. Folytassuk most akkor a német nyelvű

irodalommal. Itt most először osztrák szerzőket említenék, pl. *Franz Grillparzert* és művét a *Der Traum ein Leben*-t, amely magyarul az *Egy élet álma* címen jelent meg. Ezzel a művel már korai egyetemi éveimben ismerkedtem meg, és néhány részlete máig is él bennem. Ugyanígy szeretném még itt említeni *Heimito von Doderer* nevét, akitől a *Die Dämonen* (A démonok) az egyik legkedveltebb művem. És nem tehetem meg, hogy ne szóljak *Artur Schnitzlerről* – legalább két mű erejéig – ezek a *Die Liebelei* (Szerelmeskedés) és a *Der grüne Kakadu* (A zöld kakadu). Mindkettő igazán érzékletesen mutatja be a századvégi Bécsset (egyébként egy talán kissé ide nem tartozó megjegyzés: egyik legkedveltebb városomat). És most megint egy „mini kitérő”: a legközelebb hozzám azt hiszem a századvég, igen, az ún. *fin de siècle* korszaka áll, legyen szó akár irodalomról, akár festészetéről, akár építészetéről. Ezért nem is kell ugye magyaráznom, miért lelkesedem annyira *Stefan Zweig* műveiért. Bár legtöbb írását német nyelven olvastam, két művét azonban később magyarul is, ezek az *Ungeduld des Herzens* (Nyugtalan szív) és a *Brennendes Geheimnis* (Égő titok). És most néhány szót két osztrák költő, publicista két verséről. Az egyik *Richard Beer-Hofmann*, akinek személye és művei már talán feledésbe merültek, pedig az előbb említett Schnitzlerhez és *Hugo von Hofmannsthal*hoz is szoros barátság fűzte, s az ún. Ifjú Bécs meghatározó alakjának számított. Tőle a *Schlaflied für Mirjam* (Altatódal Mirjámnak) c. verset tartom a legszebbnek.

S most más. Tavaly került kezembe *Peter Hammerschlag Cabaret* c. alkotása (a nevét ismertem, de tőle ezt nem) egyszerre „jópofa”, szellemes, játékos és valahol a mélyben kissé keserű is. Annak frappáns versbe foglalása, mire is indíthatja a „magunkfajta halandót” egy ún. *la belle dame sans merci*-vel való találkozás. (És ki ne találkozott volna már élete során ilyenekkel – és most nemcsak *Keats* azonos című híres versére gondolok...) Ugyancsak felhozom itt most *Peter Handke*-t, akit nemcsak meg nem alkuvó kísérletező szelleméért, hanem – nyelvészként – a „szójátékokban való tobzódásáért” vö. *Die Hornissen* (A darazsak) is kedvelek. (Ez a fajta szójátékra való hajlam egyébiránt *Petrinél* is bevallottan előjön.)

A német nyelvű irodalom kapcsán el kell még mondjam, hogy *Thomas Mann* művei is nagy hatással voltak rám, ezek közül talán a *Varázshegy* ragadott meg a leginkább. Persze említhetem még *Heinrich Böllt*, akinek két műve fogott meg igazán a *Das Brot der früheren Jahre* (A korai évek kenyere) és az *Ende einer Dienstfahrt* (Egy szolgálati út vége) meg *Günter Grass*-t (bár nincs kifejezetten szándékomban itt Nobel-díjasokkal dobálózni): tőle a *Katz und Maus* (Macska és egér) a kedvenc mű, meglehet a danzigi/gdanski vonatkozások miatt. (Úgy három éve alkalmam nyílt látni az író szülőházát is Gdanskban, így mondhatni testközelbe kerültek az egykor olvasottak.)

De itt befejezem a német nyelvű irodalmat (s ráadásul úgy, hogy a költészetéről alig-alig ejtettem szót. Pedig...) De áttérek mindjárt *Beckettre* (ha már az előbb úgyis az abszurdra lyukadtam ki), és elmondom, hogy a *Godot-ra várva* és *A játszma vége* még a gimnázium utolsó évének meghatározó olvasmányélményei voltak. Aztán (kb. egy év múltán) jött a katonaság, és ott kezdtem bele *Sylvia Plath Üveg-bura* c. regényébe, amely (talán a környezet miatt?) igen mély nyomot hagyott bennem. Egyébként ő annak a *Ted Hughes*nak volt egy ideig a felesége, aki *Pilinszky* verseit angolra fordította.

S akkor mondanék még néhány nevet: *Jane Austinet* egyébként (talán éppen az általam is olvasott *Büszkeség és balítélet* és a belőle készült film okán), ő az angolul olvasók körében meglehetősen felkapott lett. *G. B. Shaw*-t, akit eddig még nem említettem, de legyen szó akkor itt a *Pygmalion*ról – amely voltaképp az angol kiejtésről szóló szatíra is egyben, az angol nyelvet ismerő nyelvésznek ez ugye szintén „csemege”. Ugyancsak nem szeretném, ha kimaradna *Joyce* sem, tőle a *Dubliners* [Dublini emberek] tette rám a legnagyobb hatást, a *Finnegan ébredéséből* csak részleteket olvastam, s azt is magyar fordításban. Kedvelem még a lengyel származású *Joseph Conradot* is, főleg a *Lord Jim* c. regényét és a *Noströmöt*.

S most az amerikai irodalom: hadd mondjak három nevet: *Poe*-ét, *Bradbury*-ét (akkor a *Marsbéli krónikák*) és *Updike*-ét (az *On the Farm*-ját). Az első kettő még nagyon korai – majdnem gyerekkori – élményem (úgy tizenhárom éves koromtól egy jó ideig mondhatni „faltam” a szellemhistóriákat, a horrorisztikus elemekkel megtűzdelt elbeszéléseket és úgy általában a science fiction-t, de ezek a műfajok tőlem ma sem idegenek. Nemrég láttam pl., hogy a viszonylag fiatalon elhunyt *H. P. Lovecraft* (az angol gótikus regény hagyományainak egyik legjobb folytatója, akit tanítványai később Edgar Allan Poe-hoz és *Nathaniel Hawthorne*-hoz hasonlítottak), gyerekkorom egyik nagy olvasmányélménye, most mennyire ismertté vált a magyar könyvpiacra. Mondhatni csak úgy sorjáznak a műveiből készült magyar fordítások. Tíz-húsz éve ő még szinte teljesen ismeretlen volt a magyar olvasó számára, most úgy tűnik kezdik újra? felfedezni.) Egyébként nem gyerekkori, de fiatalkori (gimnázium utáni) és felejthetetlen olvasmányélményem *Émile Zolától* a *Mouret abbé vétké*, amelyet – be kell valljam – tulajdonképpen nem túl szívesen, mondhatni húzódozva, anyai nagymamám unszolására olvastam el. Zola megtetszett, s jött később a *Három város: Lourdes, Rome, Paris* és a *Le Ventre de Paris* (azaz a *Párizs gyomra*). Élmény volt persze *Remarque* is, és nem, nem elsősorban a *Nyugaton a helyzet változatlan*, hanem sokkal inkább a *Szerelem és halál órája*.

Apropó, *Poe* kapcsán: az azért fantasztikus, hogy Arany Jánosnak milyen nagy-szerű *Poe Ravenjének a Hollónak* a fordítása. A „Soha már” nagyon jól visszaadja az amerikaiban eléggé általánosan elterjedt „morgósabb” (szaknyelven retroflex) *r* ejtőmódját, amely a visszatérő „never more”-ban fordul elő (ott viszont kétszer is). A *Raven* refrénjének brit ejtőmóddal koránt sincs olyan szuggesztív hatása mint amerikaiival. Egy nyelvész a szépirodalom olvasása közben ilyenekre is figyel. Gyakran megtörténik velem, hogy így mintegy mellékesen... felmerül bennem ez-az.

Végezetül két talán kevésbé ismert név: egy olasz szerzőé, *Italo Calvino*é, akitől én a *Láthatatlan városok* c. kisregényt olvastam. Ez végig párbeszédre épül, *Marco Polo* és a despota uralkodót megtestesítő *Kublai kán* párbeszédére, amelynek során a nagy világotutató élményeit ismertetve bemutatja, hogy mennyire sokszínű, heterogén is a világ – s a tulajdonképpeni csattanó: hogy miközben a világ, a kultúrák sokféleségéről, tarka forgatagáról, múlttól-jelenről és lehetséges jövőről hallunk, csak a regény vége felé döbbenünk rá, hogy *Marco Polo* tulajdonképpen mindvégig csak saját szülővárosáról, szeretett *Velencéről* beszél. Ez persze az általunk hétköznapiak tartott és ismertnek vélt dolgok tulajdonképpeni ismeretlenségének filozófiai mélységű kérdését is felveti. A másik név egy argentin szerzőé: *Adolfo Bioy Casares*-é, művének címe pedig a *Morel találmánya*. *Bioy Casares* az argentin iro-

dalom hagyományainak egyik legjobb folytatója (mestere és később pályatársa mellesleg a világhírű *Borges*, de olyanok is hatottak rá, mint például az általam már említett Poe vagy Kafka). Ez a regény a valós és a fiktív élet, a halál és a halhatatlanság közötti választás lehetőségével szembesíti az olvasót. A Morel gépével elérhető halhatatlanságnak ugyanis keserű ára van, a probléma: hogy a halhatatlanságot választónak le kell mondania a bár mulandó, de reális, valós élet lehetőségéről. Mindkét műnek nagy erénye, hogy a problémák át- illetve továbbgondolására serkenti olvasóját, hát ezért is szerettem volna szólni ezekről.

Kicsit megakadtam..., gondolkozom, hogyan is zárjam le ezt a választ. Lehetne kevésbé választékosan így: na jó, az én szépirodalmi olvasmányélményeimből ennyi elég volt... Pedig még sok (ha nem kívánok hízelegni magamnak, akkor is néhány) dolog kimaradt. De nem baj, maradjon így, töredékesen, nem túl torz torzó. Mindent számba venni úgy sincs módom.

Válaszadás közben persze mindvégig az a szándék vezetett, hogy valamiképp ki- vagyis hogy elkerüljem olvasmányélményeim száraz címlistává való degradálását. Hogy ez legalább valamely mértékben sikerült-e, vagy ebbéli igyekezetemben netán teljes csődöt mondtam, annak megítélését az olvasóra bízom.

Céloztunk rá, Te is említetted, hogy a nyelvészeti stúdiumok elképzelhetetlenek bizonyos társadalomtudományi–történelmi ismeretek nélkül. Ez megint csak olvasást jelent. Ezeken a területeken hogyan tájékozódsz, miket olvasol?

Igen, elképzelhetetlenek, de nemcsak a nyelvészeti stúdiumok (ennek bizonyosságául ugye ott van mindjárt a szociolingvisztika), hanem véleményem szerint már maguk a *nyelvi stúdiumok* is elképzelhetetlenek bizonyos társadalomtudományi–történelmi ismeretek nélkül. Az igényes nyelvtudáshoz ugyanis feltétlenül szükségeltetik az adott nyelv háttérével való megismerkedés, a nyelvország(ok) történelmében – kultúrájában való elmélyedés. Elég nagy problémának tartom, hogy sok esetben ez az ún. „mindent gyorsan – könnyedén” típusú nyelvoktatásban nem merül fel kellő súllyal, pedig azt ugye nem kell mondani, hogy pl. a ma a legelterjedtebb és talán legdivatosabb, akár „slágernyelvnek” is nevezhető angol esetében is mennyire fontos ez a kultúrális háttér, már amennyiben nemcsak egyfajta „nyelvi túlélési szintet” kívánunk elérni, hanem igazán komoly felsőfokú ismeretek birtokába szeretnénk jutni. Büszkén mondhatom ugyanakkor, hogy pl. a budapesti Lengyel Filológiai Tanszéken mindig is fontosnak tartották az irodalmi és nyelvészeti kurzusok mellett a történelmi, országismereti képzést is. E rövid kitérő után azonban rátérnék tulajdonképpen kérdésemre, mert veszem észre, némiképp elkalandoztam a tárgytól...

Szóval ami a történelmet illeti – s most egy aktualitás: épp mostanában birkózom Norman Davies *Europe a history* c. monumentális művével. Nos, én ezt a könyvet még évekkel ezelőtt vettem meg Krakkóban, de csak 2000 nyarán jutottam odáig, hogy bele tudtam kezdeni. Lebilincselően érdekes és izgalmas olvasmány, ugyanakkor szerintem nem lehet, nem célszerű „egyszerre kiolvasni” – nem is arra való. Én magam is megszakításokkal olvasom, s egyfajta, mondjam azt, „rendszeretlen-rendszerességel” (na ez az, amire a latin találóan azt mondja, hogy *contradictio in adiecto*, azaz közérthetőbben: önellentmondás, de igyekszem mindjárt megmagyarázni). Szóval nem mindennapi olvasmányom ez a könyv, van úgy hogy nem veszem kézbe mondjuk egy-két hétig, de azért előbb vagy utóbb mindig visszatálok

hozzá. És persze vannak a könyvnek olyan részei, amelyek időrendi sorrendben később következnenek, de én már túljutottam rajtuk, mert érdekeltek, mert hivatkoztam rájuk stb., stb.

Ott van pl. *C. N. Degler*nek az amerikai történelemről szóló munkája is, *Az élő múlt*, amely azonban esetemben már egy lezárt történet. Ez a te szóhasználatoddal élve afféle kis „kirándulás” volt, mivel az amerikanisztika nem tartozik kutatási területeim közé. Ugyanakkor végigolvasva a könyvet és így előzetes ismeretekkel is felszerelve értőbben vettem kézbe *Kövecses Zoltán*nak az amerikai angolról szóló könyvét vagy a *Spitzbart–Gräfs* szerzőpáros hasonló című, német nyelven írt munkáját. Most visszatekintve ezekre az élményekre úgy érzem, megérte ez a kis „kiruccanás” az amerikanisztika területére, nemcsak azért, mert az angoltudásom is mélyült vele, hanem azért is, mert ez megint csak egy adalék ahhoz, hogy hogyan változik egy nyelv új környezetben, új körülmények között, hogyan formálják a nyelvet bizonyos hatások. Ez pedig a nyelvész számára rendkívül érdekes.

Ugyanígy – s ez már közelebb áll szakjaimhoz – amikor a keleti szláv–skandináv nyelvi kapcsolatokat kutattam (gondoljunk itt most szókölcsonzésekre), szükséges volt ehhez behatóbban megismerkedni ezzel a történelmi korszakkal, főként mivel a szavak etimológiájának ismertetésén túl én egy történelmi bevezetőt is kívántam adni, amely aztán orosz nyelven meg is jelent. Segítségemre voltak itt *Kosztomarov*, *Rydzevszkaja*, *Gustav Faber* és *Gösta Bergman* művei. Ugyancsak megemlítenék itt egy igen szép kiállítású és gazdagon illusztrált könyvet, az *Illustrierte Geschichte Österreichs*-t (Ausztria képes története), amelyet én még Grazban vásároltam meg. Ez a mű nemcsak végigkalauzolja az embert a szomszédos Ausztria történelmében, hanem emellett olyan képi anyaggal is szolgál (közülük ritka vagy eddig még szélesebb körben nem közölt fotókkal), amely így ebben a formában még igen sok „utánajárással” is alig lenne hozzáférhető.

Néha megtörténik, hogy olyan könyvre bukkanok, amely egy engem érdeklő vagy valamilyen szinten (még ha nem is közvetlen módon) „szakmába vágó” kérdést boncolgat, és akkor úgy érzem, hogy ezt nekem is el kell olvasnom, ebben nekem is tájékozódni szükséges. Van úgy, hogy a szerző olyan kérdést tárgyal, amelyről nekem is megvan az előzetes tudásom vagy a „különbejáratú véleményem”, de annál inkább érdekel, mások mit gondolnak elől, hogyan látják a témát. Nos, tipikusan ilyen volt *Domány András*nak a nyolcvanas évek vége felé megjelent könyve, az *Aki lengyel, katolikus?* című, amely az akkori pártállam, a lengyelországi Katolikus Egyház és a lengyel munkások meg a Szolidaritás viszonyát boncolgatta. Az akkori „általag magyar szemmel” nem ismerve a sajátos lengyel viszonyokat, sőt egyenesen: mit sem tudva a lengyelekről vagy a Szolidaritásról ugyanis furcsának tűnhetett a lengyel munkásvezérek, Szolidaritás-aktivisták mély vallásossága. Hát ezt a kérdéskört próbálja ez a könyv körüljárni *a maga módján*.

A közelmúlt egyik legmaradandóbb élménye azonban *Carola Stern Willy Brandt-ról* szóló azonos című monográfiája, amelyből azon kívül, hogy egy nagy formátumú politikus életútját ismertem meg, nagyon sok mindent megtudtam Németország egy ellentmondásokkal terhes korszakáról, és rengeteg apró részlettel lettem gazdagabb a berlini fal keletkezésének körülményeiről is, arról a pattanásig feszült politikai helyzetről, amelyben ezt a falat építették. Ezt a könyvet én németül olvastam, és nem tudom magyarrá lefordították-e, de mindenkinek bátran

ajánlom, aki olvas németül, és akit érdekel (egy személyiség életútján át láttatva) az 1910-es évektől a kilencvenes évek elejéig tartó időszak Németországban.

Ha nem mondanánk, akkor is kiderült mostanra, hogy „nagy olvasó” vagy. De vajon könyvtárjáró is vagy? Hogyan jutsz olvasnivalóhoz, hol leledfel olvasmányaidat?

Mindenekelőtt azt szeretném itt hangsúlyozni, hogy minden kutatónak szüksége van egy nevezzük így: megfelelően összeválogatott „házikönyvtárra”. Én ennek az alapját egyetemi éveim alatt vettem meg, és most is folyamatosan bővítem, anyagi lehetőségeim függvényében persze... Szilárd meggyőződésem ugyanis, hogy ilyen „magán-kézikönyvtár” nélkül, amelyben az ember tulajdonképpen bármikor utánanézhethet valaminek, ellenőrizhet bizonyos adatokat, nem lehet komoly tudományos munkát végezni. Nos nekem ez a házikönyvtár az elsődleges forrásom, és mindig itt keresek információt az engem érdeklő adott kérdésről. A legtöbbször persze további iránymutatást, művekre való utalást talállok, amelyek nekem már nincsenek meg, amelyeket aztán a könyvtárban lelek fel, de ekkor már legalább nagyjából tudom mit is keressek, mit érdemes kikérnem vagy kikölcsönözni.

Ha a könyvtárakról van szó, elmondanám, hogy egyetemista koromban (már ami a pesti könyvtárakat illeti) elég sokban megfordultam (az ún. „kari olvasón” kívül persze, mert azt csoporttársaim, ismerőseim közül szinte mindenki elég gyakran látogatta. – Ebben egy praktikus ok is közrejátszott: helyben volt). Szóval gyakran jártam az Egyetemi, az Országgyűlési, az akkor még Gorkij, ma már Idegennyelvű Könyvtárba és persze a Széchényi-be meg az MTA könyvtárába. Erről azt mondhatom, hogy a kép mára már „letisztult”, és leginkább csak kettőbe, az MTA könyvtárába és az Idegennyelvű Könyvtárba, a „Bibliotékába” járok. Mindkettő mondhatni „egy nyomvonalon” van. Legtöbbször nem kölcsönzök ki könyveket (bár azért ez is gyakran megesik), hanem a szabadpolcon lévőkől van szükségem valamilyen adatra vagy egy folyóiratban megjelent cikke, és akkor ezeket fénymásolom magamnak. Van még persze további két hely is: a Goethe-Intézet és a British Council könyvtára, ezekben azonban csak ritkán fordulok meg, ha olyan dologra van szükségem (kazetta, hanganyag esetleg egy mű eredetiben), amelyet máshol nem sikerült fellelnem.

Abban, hogy ma már csak ezekbe a könyvtárakba járok, persze annak is szerepe van, hogy ezeket valahogy „hangulatilag is” közelebb érzem magamhoz – őszintén szólva tudom, ez így nagyon szubjektív, ha könyvtárról van szó: én a „Bibliotékában” érzem magam a legjobban, legotthonosabban. Ahova gyakran járok (nem is igen tudok elmenni előtűk úgy, hogy be ne térjek), azok a könyvesboltok és az antikváriumok. S mivel meglehetősen gyakorisággal „önfelejtkezem” ilyen helyeken, nekem az a tapasztalatom, hogy ilyenkor – számomra legalábbis – gyorsabban telik az idő. Nos ezek a helyek is „forrásai” az én olvasmányaimnak. Néha nem is gondolná az ember, hogy milyen nagyszerű (vagy már régóta keresett) kiadványokra lehet bukkanni apró könyvesboltokban, eldugott kis antikváriumokban.

Úgy tudom, gyakran jársz külföldön. Benézel-e odakint is a könyvtárakba, vagy erre nemigen van alkalmad? Mik a tapasztalataid külföldi könyvtárakban?

Igen, ha adódik erre alkalom, feltétlenül benézek kinti könyvtárakba is. Tanulmányutakon, hosszabb külföldi tartózkodást feltételező kutató-ösztöndíjak eseté-

ben ez persze nemcsak természetes, de mondhatni egyenesen kötelező jelleggel merül fel, mert ugye épp a kutatás (ami értelemszerűen maga után vonja a könyvtárba járást) a tartózkodás fő célja. Így jártam többször Varsóban, Krakkóban, de ösztöndíjjal voltam Zágrábban és Grazban is. Aztán voltak olyan „magánjellegű” útjaim is, amikor valahogy nolens volens mégiscsak kapcsolatba kerültem a könyvtárral. Ez történt pl. Torinóban, ahol egy barátnőmet látogattam meg, és az egyetemre is meg a könyvtárba is eljutottam egyszerűen annak okán, hogy (egyéb-ként jól) gondolta: kíváncsi vagyok arra, hogy ott milyen az egyetemi élet, hogyan telnek a hallgatók hétköznapijai, egyáltalán: milyen az egyetem. Némileg hasonló helyzetbe kerültem akkor is, amikor már másodszor jártam Londonban, itt viszont már én voltam nagyon kíváncsi a Londoni Egyetemre (The London University) és a könyvtárra meg persze mindarra, amit első látogatásomkor nem volt alkalmam megtekinteni, ami akkor kimaradt. Általánosan azt mondhatom, hogy jók a tapasztalataim a külföldi könyvtárakban, mert például Londonban, Torinóban 5-6 évvel ezelőtt jártam, de ott már akkor minden nagyon modern volt, és sok minden már „készen állt” – itt most főként a számítógépes adattárolásra és az operatív rendszerekre gondolok –, ami nálunk még csak nemrég vagy egyes könyvtárak esetében részlegesen *horribile dictu* egyáltalán nem valósult meg, esetleg csak tervbe van véve. De hiszen minderről szóltam is már a 3K olvasóinak a grazi könyvtár, legutóbb pedig a máltai nemzeti könyvtár kapcsán is.

Most azonban a külföldi nagyvárosi könyvtárakról szóló valamiféle összegzés vagy beszámoló helyett inkább két olyan kis könyvtárhoz kapcsolódó érdekes élményemet szeretném megosztani az olvasókkal, amelyeknek mindegyike mély nyomot hagyott bennem. Az első ilyen élmény Angliához kötődik, pontosabban a St. Alban katedrálishoz és monostorhoz, ami Londontól nem messze található. Egy gyönyörű, egyes részeiben még a normann hódítás korából származó katedrális emelkedik ezen a helyen, egy bár kicsiny, ugyanakkor igen jelentős, főként teológiai gyűjteményét tekintve gazdag könyvtárral. Bár ez a könyvtár (maga a királynő, II. Erzsébet nyitotta meg újra!) már egy nyolcvanas évek elején épült szárnyban kapott helyet, mégis ez az épületegyüttes kiválóan illeszkedik a templomhoz. Ami itt a csodálatos történelmi környezetben kívül egy könyvtárosnak különösen figyelemreméltó lehet, az az, hogy több ősnymtatvány és krónika között itt őrzik az apátság krónikaírójának, egy bizonyos *Matthew Paris*nak azt a sűrűn illusztrált *Historia Anglorum* c. munkáját, amely az angoloknak jelentőségében körülbelül talán a „mi” Anonymusunk *Gesta Hungarorum*-ához hasonlítható. A másik élményem, amelyről be szeretnék számolni, már Lengyelországhoz, egészen pontosan egy nyugat-lengyelországi, Poznanhoz nagyon közeli kisvárosához, *Kórnik*hez kötődik, s ott is egy kastélyhoz, amely a kis település talán egyetlen igazi látványossága. Ezt a XV–XVI. századból származó épületet, amelyet lengyelül *Zamek Górków*-nak neveznek, s amelyet aztán valamikor a XIX. században építettek újjá (s itt most egy kicsit megint Anglia) az angol neogótika stílusában. Meglehetősen furcsán is hat a lengyel tájban..., ami persze semmit nem von le szépségéből, eredetiségéből. Ma a PAN (Lengyel Tudományos Akadémia) múzeumaként és könyvtárként funkcionál. Ami itt – sok más egyéb mellett – megragadott az az ősnymtatványokban, krónikákban gazdag anyag. Ezek egyikét, talán a gyűjtemény legszebb, legértékesebb darabját – egy középkori zsoltároskönyvet nekünk meg is mutattak (szerintem velünk polonistákkal mint

a Varsói Egyetem Polonicumának ösztöndíjasaival kivételt tettek, mert nem hiszem, hogy minden látogatónak alkalma lenne belelapozni egy igazi középkori zsolttároskönyvbe, legfeljebb üvegen át tisztes távoból szemlélheti).

Hát ennyi jut most eszembe a külhoni könyvtárakról, és persze azt is elmondanám még, hogy külföldön is gyakran benézek a könyvesboltokba, még a rövidebb tartózkodások idején is, akkor is, ha csak egy napot van alkalmam tölteni pl. a szomszédos Kismartonban vagy Bécsben, de értelemszerűen akkor is, ha huzamosabb ideig tartózkodom külföldön. Ki gondolná, de igaz, hogy pl. egyik első orosz szlengszótáramat Londonban szereztem be, persze vettem azért francia etimológiai szótárat suo loco: azaz Párizsban, a Le Quartier Latin-ben. A már többször említett Davies-féle Európa-történetet viszont épp Krakkóban vásároltam.

Mint egyetemi oktató nyilván sűrűn kell tanítványaidat olvasásra biztatnod. Van-e foganatja az ilyen biztatásnak? Vannak módszereid az „olvasásra nevelésben?”

Egy kicsit keserűen tudok erről nyilatkozni, mert ha őszintén kívánok válaszolni, el kell mondjam, hogy jelenlegi hallgatóim (tisztelet a kivételnek!) nem szívesen olvasnak, vagy talán fogalmazhatnék úgy is: nem erősségük az, hogy utána járjanak valaminek, pl. megszerezzenek egy cikket. Persze rá lehet erre őket szorítani. Általában az a jellemző, hogy szeretik „készen kapni” az anyagot (pl. könyvet, fénymásolatot stb.), s akkor *talán* elolvassák. Emlékszem, az én időmben (tudom, ez most kicsit hiteltelenül hangzik, hisz nem volt az olyan rég...) ha X professzor úr azt mondta, hogy kérem megjelent erről egy értekezés ebben és ebben a folyóiratban, akkor mi mentünk és elolvastuk, vagy kijegyzeteltük – kicsit később – fénymásoltuk (na, ez már sokkal praktikusabb volt). De nem vártuk, nem is várhattuk el, hogy az illető tanár fénymásolja azt nekünk, és ő ossza szét – mert ugye egyébként jön a kifogás, hogy: hát kérném szépen ezt mi nem tudtuk megszerezni, következésképp: nem is olvastuk. Mára odáig jutottunk, hogy boldog vagyok, ha a fénymásolt anyagot vagy a kijavított dolgozatot elolvassák, megkeresnek az esetlegesen felmerült problémákkal, és nem mindjárt a „szemétkosárban landol” az anyag – mert sajnos erre is volt már példa. Bocsánat, de azt kell mondjam – és ezt már néhány kollégám is észrevételezte –, hogy elharapódzott a linkség, és ez most nemcsak a hallgatók olvasási kedvére vonatkozik.

Ami az „olvasásra nevelést” illeti: vannak rá módszereim, bár ezek hatásossága nem mindig mutatkozik meg azonnal, és ez talán nem is mérhető egzakt módon. Gyakran választok például hosszabb tárcákat vagy irodalmi szemelvényeket a nálunk stílusgyakorlatoknak nevezett tulajdonképpeni haladó nyelvóra anyagául. Ez összhangban van egy általam preferált nyelvtanítási módszerrel is, nevezetesen a *Susanna Buttaroni–Alfred Knapp* által kidolgozott ún. *Sprachwachstum* (tkp. nyelvi növekedés) módszerével, amely gyakran alkalmaz autentikus nyelvi szövegeket a nyelvtanítás során. Ennek aztán olyan hatása is van, hogy egy-két hallgatónak megtetszik az illető újságíró vagy író stílusa, és akkor mást is szeretne tőle olvasni. Egyesek ilyen esetben hozzám fordulnak, hogy én mit ajánlok, vagy azt kérik, hogy mást is vegyünk ettől a szerzőtől. Ez pedig egyfajta visszaigazolást jelent.

Az Olvasás Éve után vagyunk. Mint nagy olvasó milyen esélyeket adsz az olvasásnak? Miben és mennyiben osztod az olvasás jövőjével kapcsolatos pesszimista–

defetista nézeteket? Szólnál-e ebben a vonatkozásban az olvasás állítólagos nagy ellenségéről, az elektronikus, digitális „galaxisról”?

Én adok esélyt az olvasásnak, és semmiképpen nem sorolom magamat azok közé, akik azt vallják, hogy mindez leáldozóban van, esetleg épp az elektronikus adatfeldolgozó és -tároló rendszerek terjedésének köszönhetően. Amerikában is voltak (nem is olyan régen) olyasféle próbálkozások, hogy pl. egy *Hemingway* vagy *Steinbeck* regényt, esetleg egy *Shakespeare* drámát magnóra vettek, hogy az elfoglalt üzletember, miközben limuzinjában rója a hosszú kilométereket, feltegye és meghallgassa ezeket – ha már olvasni nincs ideje. Az olvasás persze már egyfajta interpretációt is jelent, és nem biztos, hogy aki olvassa, annak a stílusa, vagyis az értelmezési módja nekem épp megfelel. A géphang meg „agyonüti” az egész művet – monoton, álmosító, nem természetes. Szóval aztán „áttörést” ez sem hozott, pestiesen szólva: nem jött be, és ezt az érintettek is belátták.

A digitális és a Gutenberg-galaxis ellentétéről, harcáról nekem az a véleményem, hogy a számítógép, az internet stb. – egyelőre legalábbis úgy tűnik – nem igen tudja kiszorítani a hagyományos könyveket, amennyiben a hagyományos értelemben vett olvasásról van szó. Éppen az egyik kedves tanítványom hívta fel a figyelmemet arra, hogy bár igaz, hogy az interneten rengeteg információ van, azazhogy hozzáférhető, de ezeket az emberek *nem olvassák*, illetve amire ebből az információhalmazból szükségük van, azt *kinyomtatott formában* olvassák. S ha meggondolom, én magam is jobb szeretem kinyomtatva átolvasni, javítani a cikkeimet, mint a villódzó képernyő előtt ülve tenni ugyanezt. Azt is megjegyezném még, hogy egyes adattárolási eszközök meglehetősen sérülékenyek, egyesek közülük pedig csak rövid ideig alkalmasak erre a feladatra. A sokak által használt floppy lemez például nagyon sérülékeny, jobbára csak az adatok rövid távú megőrzésére szolgál, s a CD-ket is igen gondosan, szigorú szabályokat betartva kell tárolni ahhoz, hogy az információkat hosszabb távon biztonságosan megőrizzék. Persze a technikák, az eszközök tökéletesedhetnek, nem kell nagy jóstehetség ahhoz, hogy belássuk: fognak is. Én azonban mégiscsak azt mondom, semmi sem pótolhatja azt az érzést, amikor az ember szobája szegletében (esetleg egy hűvös őszi vagy egyenesen hideg téli – tessék ad libitum választani – estén) kézbe veszi kedvenc kötetét.

Az én nemzedékem – történelmi okokból – egynyelvű olvasónak számít. Ma már a fiatalok (és nemcsak a legfiatalabbak) jól tudnak idegen nyelveken is. De vajon olvasnak-e idegen nyelvű munkákat? És ha nem, szükség lenne-e arra, hogy valamiképp elharapóddzon ez a szokás? Úgy vélem, a 19. századi magyar értelmiség lényegesen többet olvasott idegen nyelven (persze főként németül), mint anyanyelvén. A 21. század értelmisége mutat-e ilyesféle hajlamokat? Kellene-e, jó lenne-e, ha mutatna?

Igen, azzal egyetértek, hogy a fiatalok körében sokkal inkább elterjedt az idegen nyelvek ismerete, bár azért így sem túl rózsás a helyzet. Megjegyezném, hogy a Tárki 2000. évi felmérése alapján hazánkban kb. 13 százaléknyan beszélnek az angolt, amely még az Európai Unión belül általánosan alacsonynak tekintett spanyol átlagtól (ez 36%) is jelentősen elmarad. A németül tudók aránya – nyilván történelmi–földrajzi okokból is – ennél valamivel jobb, ez 17%. A „nagyon jól tudók” aránya hazánkban még ennél is elkeserítőbb: ez az angol esetében 2, a németében pedig 3 százalékos. Nos azt hiszem, más, illetve az ún. „kis nyelvek” esetében sem túl

nagy ez az arány. Ahhoz pedig egyébként, hogy valaki szakirodalmat vagy bármiféle irodalmat olvasson idegen nyelven (most az élvezetet nyújtó, értő olvasásra, nem pedig a szótárban szavanként való kikeresés sziszifuszi munkájára gondolok), eléggé magas szintű nyelvismeret szükségeltetik. Egyébként maga a nyelvtudás is „jól karban tartható” a célnyelven történő gyakori olvasással, amennyiben beszélgetőpartner(ek)nek éppen híjával vagyunk. Tehát – visszatérve az előzőekhez – bőven van még mit pótolni a nyelvtudás terén.

Ami kérdésed másik részét illeti, azt hiszem, a XXI. század értelmisége számára egyenesen elengedhetetlen az idegen nyelvek ismerete, az idegen nyelveken való olvasni tudás. Ezt egyébként az Európai Unió belüli is felismerték, hisz épp tavalyelőtt fogadtak el Strassbourgban egy határozatot, amely az anyanyelven kívül még legalább két európai vagy világnyelv kielégítő ismeretének megszerzését célozza. Mindezt pedig az iskolai oktatás keretén belül képzelik el. Én tehát azt hiszem, hogy a XXI. század értelmisége számára egyenesen létfontosságú az idegen nyelveken való olvasni tudás, illetve ennek a képességnek a kifejlesztése, megszerzése, s mutat is erre hajlandóságot. Tegyük még mindehhez hozzá, hogy napjainkban meg is van erre minden lehetősége, s a történelmi tényezők, a légkör is kedveznek ennek. Nem beszélve arról, ami már közhely, amit mindenki tud vagy a bőrén érez, hogy nyelvismeret birtokában jobbak a kilátásai az embernek többek között a munkaerőpiacon is. De ez azt hiszem annyira közhelynek számít, hogy nem is szeretnék ezzel tovább foglalkozni.

Az idegen nyelvek ismeretének fontosságáról, hasznosságáról egyébként két maxima jut eszembe, mindkettő német gondolkodótól-írótól származik: az egyikük *Goethe*, aki azt írta egy helyütt, hogy „Aki nem ismer idegen nyelveket, az a saját anyanyelvét sem ismeri.” A másikuk *Marx*, tudom, őt mostanában nem divat idézni, mindenesetre (a tőle megszokott módon meglehetősen harcias ízű) mondás szerintem találó, így tehát én ezt most mégis megteszem: „Egy idegen nyelv fegyver az élet harcában.” S most akkor németül is, ha kell: „Wer fremde Sprachen nicht kennt, kennt nicht mal seine eigene Sprache.” – Goethe, „Eine fremde Sprache ist eine Waffe im Kampfe des Lebens.” – Marx. Nos ezeket (is) szem előtt tartva, gondolom, máris egyértelművé válik a válasz arra, hogy kellene-e, jó lenne-e, ha a XXI. sz. értelmisége mutatna hajlamokat a több nyelven való olvasásra.

Végül egy talán henyé kérdés-kérés. Mondanál-e olvasóinknak néhány friss, szerinted igen fontos olvasnivalót? Hazait és külföldit, olyanokat, amelyeket a könyvtárosoknak is érdemes lenne a hosszú téli estéken kézbe venniük, és/vagy amelyeket bizvást ajánlhatnánk legjobb, legszorgalmasabb olvasóinknak?

Igen, itt van mindjárt két friss könyv – mindkettő történelmi témájú vagy történelemmel kapcsolatos, amely nemrég jelent meg a magyar könyv piacon. Az egyik az általam már említett Günter Grass-tól származik, a *Kutyaévek*, amely a második világháború alatti és utáni német társadalom rajzát adja, egy kutya sorának tükrében. Ugyanakkor ezt az ún. gdanski trilógia darabjának is tekintik, s számos részletében a „letűnt” régi Gdansk világát is idézi. A másik könyv egy Robin Maxwell nevű író műve, a *Boleyn Anna titkos naplója* című. Ez szerintem nagyon érdekes olvasmány, amely a híres-hírhedt VIII. Henrik és I. Erzsébet uralkodásának idejébe kalauzol el bennünket, és amely Anglia történelmének egy igen izgalmas korszaka.

De nyelvész lévén engedtessek meg nekem, hogy ebbe a tárgykörbe tartozó vagy ehhez közel álló könyveket is ajánljak. Az egyik már nem tartozik a magyar könyvpiac legfrissebb újdonságai közé, bár nem is túl régi, 1998-ban jelent meg, és a nálunk már más regényeiről (pl. *A rózsza neve*, *A Foucault-inga* stb.) ismert Umberto Eco tollából származik. Ennek címe *A tökéletes nyelv keresése*. Ez a könyv igen hosszú és lebilincselő utazásra hívja olvasóját: egészen a bibliai nyelvkeveredés legendájától, tehát az ún. *confusio linguarum* időszakától egészen a mai a priori és a posteriori műnyelvek létrejöttéig követi nyomon az emberiség egyik nagy álmának, a tökéletes nyelv felfedezésének illetve megalkotásának a folyamatát. Mindenkinek ajánlom, akit kicsit is érdekel a nyelvek természete, a nyelv(ek)ről szóló gondolkodásunk alakulása, változása az európai kultúrkörön belül. A másik nyelvészettel, illetve pontosabban szólva az emberi kommunikációval és annak zsákutcáival foglalkozó könyv egy amerikai író, *Deborah Tannen* műve, a *Miért értjük félre egymást?* A könyv főként (de nem kizárólag) a férfi és a női kommunikációs stílus különbségeiről és az ebből adódó lehetséges félreértésekről szól, így egy-két megállapítása, tanácsa talán a gyakorlatban is hasznosítható, kamatoztatható. Magam ez utóbbi könyvről recenziót is készülök írni, s a témával esetleges további cikkek keretében is foglalkozni kívánok.

Nos mit is szóljak lezárásképpen... Egy angol mondás szerint: *books and friends should be few and good*... szabadon fordítva: jó könyvekből és jó barátokból kevés is elég. Én azt kívánom a 3K olvasóinak, hogy mind jó könyveknek, mind pedig jó barátoknak bővében legyenek, és sok szép olvasmányélménnyel gazdagodjanak.

Köszönöm a beszélgetést!